

Risalet Döneminde Gayrimüslimlerle Dostluk

CAFER ACAR^a

Geliş Tarihi: 07.02.2016 | Kabul Tarihi: 30.04.2016

Öz: Bu makalede, Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkilerinin mahiyeti bağlamında çokça tartışılan “dostluk” meselesi, Risalet dönemi açısından ele alınmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar, genelde Kur’an’dan hareketle “veli” kavramı üzerine eğilmiştir. Kavram Türkçeye “dost” şeklinde tercüme edilmiş ve bu tercüme esas alınarak konular müzakere edilmiştir. Bu durum gayrimüslimlerle ilişkilerin niteliği üzerine uzun teorik tartışmalara neden olmuştur. Konunun pratik alana yani Hz. Peygamber ve arkadaşlarının hayatına nasıl yansıdığı yeterince tartışılmamıştır. Bu makalede ise Türkçe “dost” kelimesinden hareketle Arapçada bu kelime ile ilişkili kavramlar bir bütün olarak değerlendirilip bunların siyerdeki karşılıklarına yoğunlaşmıştır. Neticede Müslümanlarla gayrimüslimler arasında bireysel plandan sosyal, siyasi ve askeri alanlara kadar geniş bir yelpazede pozitif ilişkilerin bu dönemde yaşandığı görülmüştür. Dostluk kurmada ölçünün, inançlar değil davranışlar olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Ehl-i Kitab, gayrimüslim, siyer, emân.

^a Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü | caferacar58@gmail.com

Friendship with Nonmuslims During the Era of Prophethood

CAFER ACAR

Received: 07.02.2016 | Accepted: 30.04.2016

Abstract: This study investigates the issue of taking non-Muslims as friends, which has been extensively discussed in the context of Muslim and non-Muslim relations, by referring to the era of prophethood (Risalah). A solid number of studies have already engaged with the aforementioned issue, and concentrated on the concept of wali. In such studies, the word dost, meaning friend in Turkish, has been suggested as the equivalent for the word wali in Arabic, which has led way to detailed, theoretical debates regarding the status of Muslim and non-Muslim relationship. The ways this concept was received and practiced by Prophet Muhammad (pbuh) and his companions in their lives, however, have escaped scholarly attention. The present study analyzes the broad Arabic words that are related to the word dost in Turkish, and explores the practical aspects of these words in the Prophet's life (al-sira). The article argues that many positive relations, ranging from individual to social, political and military perspectives, took place between the Muslims and the non-Muslims. It is concluded that attitudes rather than beliefs have been encouraged as the criterion of establishing friendship..

Keywords: Prophet Muhammad, People of the Book (Ahl al-Kitab), nonmuslim, prophetic biography (al-sira).

Giriş

Müslümanların gayrimüslimlerle “dostluk” ilişkileri kurması, öteden beri tartışılan bir konudur. Gayrimüslimlere karşı, dostluğun tezahürü olarak değerlendirilebilecek; “velî, velice, bidâne” edinmeme ve bunlarla bağlantılı onlara karşı “muhabbet ve meveddet” göstermeme yönündeki Kur’an ayetlerinin mahiyeti tartışmanın evrenini oluşturmuştur. Meselenin Tefsir, Kelam, Tasavvuf ve Felsefe gibi alanlarda çalışıldığına dair örnekler¹ görülmekle birlikte ilgili ayetlerin hayata nasıl yansıdığını gösterebilecek Hadis ve Siyer ilimleri açısından değerlendirilmiş olduğunu söylemek zordur. Temanın seçilmesinde bu husus etkili olmuştur.

Çalışmada temel Siyer kaynakları kullanılmaya özen gösterilmiştir. Kur’an, Hadis ve Tarih kitaplarının yanı sıra farklı disiplinlerde yapılan araştırmalar da gözden geçirilmiştir.

Araştırmada nitel yöntem kullanılmış ve gayrimüslimlerle dostane ilişkilerin mahiyeti, bağlı bulunduğu çevre içinde, teori ve pratik boyutlarıyla bütüncül şekilde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede olumlu ilişkilerin görüldüğü yerlerde kullanılan kavramlar da makalenin ilgi alanına dâhil edilmiştir.

Dost, Farsça kökenli bir kelimedir. “Sevilen, güvenilir yakın arkadaş, sık görüşülen kişi” anlamlarına gelmekte olup² karşıt anlamı düşmandır.³ İyi geçinen ve aralarında iyi ilişkiler olan kimseler, dost olarak kabul edilir.⁴ Bu tanım, makalemiz çerçevesinde bizim dost kelimesini anlamamız ve dinî literatürde ilişkilendirebileceğimiz verileri tercihimizde ölçü kabul edilmiştir.

¹ Örn: Aydar, Hidayet, *Kur’an’a Göre Dostluk ve Arkadaşlık*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986; Dakni, Kadir, “Mümtehine Suresinde Dostluk ve Düşmanlık İlişkileri”, (Y.Y.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1998; Aslan, Ömer, “Kur’an Perspektifinde Hoşgörü-dostluk Münasebeti ve Gayr-i Müslimlerle İlişkilerde Dostluk meselesi”, *Baku Devlet Üniversitesi İlmî Dergisi*, № 08 (17) Sentyabr (Ейылл) Bakü 2007, s. 33-43; Ardoğan, Recep, “Kelamî Açından Gayr-i Müslimlerle Dostluk -Kur’an’da Nehye Konu Olan Dostluğun Psikolojik Sosyal Sakıncaları”, *Toplum Bilimleri*, Temmuz - Aralık 2011 5 (10): 55-68.

² İbrahim Olgun- Cemşit Draşan, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara 1967, “düst” md.

³ İsmail Karagöz, “Dost Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları ve Mü’minlerin Dostları”, *Diyanet İlmî Dergi* Cilt: 37, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 2001, s. 44; Krş. Fussilet 41/34.

⁴ *Türkçe Sözlük*, Komisyon, TDK, Ankara 1988, “dost” md.

Siyer kaynaklarına göre Müslümanlar, Risalet dönemi boyunca gayrimüslimler ile olumlu ve olumsuz çok yönlü niteliklere sahip ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu ilişkilerin şekillenmesinde muhatapların davranışları da etkili olmuştur. Düşmanlık ve saldırganlık gösterenlerle mesafeli, dengeli ve sınırlı ilişkiler kurulurken, bu kabil yaklaşımlara girmeyen her kesimden gayrimüslimle ileride izah edileceği üzere evlilik dâhil dostluklar mümkün olmuştur. Müslümanlar dostane ilişkilerini, genellikle muhataplarının inançlarına göre değil, davranışlarına göre belirlemişlerdir. Gayrimüslimler düşmanca tutumlar içinde olduklarında onlarla dostluk ilişkileri kesilmiştir. Dolayısıyla Siyer kaynaklarına göre Risalet döneminde Müslümanların Müslüman olmayanlarla olumlu ve hatta dostça ilişkiler kurması önünde mutlak bir engel olmadığı görülmüştür.

Mekke Dönemi Müslüman-Gayrimüslim İlişkilerinde Dostluk

Hız. Muhammed'in nübüvvet görevini yüklenmesiyle başlayan davet, önce Hız. Peygamber'in ailesi ve akrabalarına sonra da tüm Mekke ve civâr coğrafyaya yönelmiş idi. Muhatapların İslâm davetine tepkileri de farklı olmuştur. Bu tepkiler dört başlık altında toplanabilir:

- a. Müslüman olanlar,
- b. Çekimser kalanlar,
- c. Müslüman olmamakla birlikte Hız. Peygamber ve Müslümanları himâye edip onlara destek olanlar,
- d. Muhalefet edip düşmanlık yapanlar,

Müslüman olanların, dostluk kurulacak gruplar içinde yer aldığı aşikârdır. Çekimser durumda kalanlar ise davete katılmaya en müsait olanlardır. Dolayısıyla onlar kendi haline bırakılmamış ve kendilerine özel ilgi gösterilmeye çalışılmıştır. Himâye edenlere gelince, bunlar ya insanî olarak ya da yakın akrabalık ve asabiyet gibi nedenlerle, Hız. Peygamber'i ve Müslümanları zor zamanlarda korumuşlardır. Bunlarla da dostane ilişkiler kurulmuştur. Dördüncü kesime gelince; Hız. Peygamber, bunlarla kurulacak ilişkilerin en yüksek seviyede olmasına özen göstermiş ve daveti kendilerine duyurmaya çalışmıştır. Kur'an'da, onların taşkınlıkları karşısında

sabır ve bağışlama tavsiye edilmiştir.⁵ Bununla birlikte hakaretâmiz konuşma ve davranış ile karşılaşıldığında ise bir başka konuya geçinceye kadar o meclisin terk edilmesi⁶ ya da bu tarz konuşulardan yüz çevirmek, onların davranışlarını sorun etmeden mesafeyi korumak önerilmiştir.⁷

Mekke döneminde Hz. Peygamber ve Müslümanların, gayrimüslimlerle dostane ilişkilere olabildiğince açık hatta muhtaç oldukları görülmektedir. Ancak kimi gayrimüslimlerin dostça olmayan muameleleri karşısında dengeli mesafe konulmakla birlikte fırsat buldukça olumlu ilişkiler kurularak İslâm'ın tanıtımı ve davet faaliyetlerinin yürütülmesine gayret edildiği gözlemlenmektedir. Buradan hareketle Allah Resulü'nün bu zaman zarfında Müşriklerle dostça ilişkiler içinde olmak istediğini söyleyebiliriz.

Mekke döneminin ilk yıllarında Müslümanlarla onlara muhalefet edenlerin, sosyal bir tabaka olarak bütünüyle ayrışma içinde olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle olsa gerek, ilişkilerdeki yakınlık Habeşistan hicretine kadar devam etmiştir. Habeşistan hicreti, Risalet'in beşinci yılında gerçekleşmiştir.⁸ Bu hicret Müslüman ve gayrimüslim sosyolojik yapılarının netleştiğinin en somut göstergesidir. Ancak bu dönemde Müslümanların bazı Müşriklerle yakın dostluk ve işbirliği, karşılıklı destek ve iyi muamele ilişkilerinin devam ettiğini müşahade ediyoruz. Şüphesiz ki bu dönemde Müslüman olmamış toplum unsurlarıyla bireysel plânda iyi ilişkilerin öncülüğünü yapanlar vardı. Ebû Talib bunlardan biridir. O, Mekke döneminin on yıla yakın zaman diliminde hem Hz. Peygamber'in hem de Müslümanların himâyesini zor şartlarda üstlenmiştir.⁹ Beraberinde ona destek olan başka Müşrikler de vardır. Müslümanlar Şi'b-i Ebî Talib denilen bölgeye çekilmek zorunda kalınca, Ebû Talib buraya Müslümanları himâye eden Müşrikleri de

⁵ Örn. bk. Tâhâ 20/130; Sad 38/17; Kâf 50/39.

⁶ En'âm 6/68.

⁷ En'âm 6/68, 81; Araf 7/199; Tevbe 9/90.

⁸ İbn İshak, s.,194-199; İbn Hişam, I, 332-339; İbn Sa'd, Muhammed ez-Zühri, *Tabakatü'l-Kübrâ*, hzr. Riyad Abdülhadi, Daru ihyai türasi'l-Arabî, Beyrut ty., I, 203-4; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülük*, Darü'l-fikr, ty., s. II, 222.

⁹ İbn İshak, 207; İbn Hişam, I, 266; İbn Sa'd, I, 202.

dâhil etmiştir.¹⁰ Üç yıllık zaman diliminde bu insanlar, dostluğun belki de en ileri türlerini bir arada yaşayarak göstermişlerdir. Dolaşısıyla Ebû Talib mahallesinin bir yönüyle Müslüman-Müşrik dostluğunun ve dayanışmasının yaşandığı bir mekân olarak tanımlanması mümkündür. Burada yaşanan iletişimin cahiliye asabiyeti ile izah edilecek özellikleri olsa bile dostluk dediğimiz ilişki tarzının yaşanması bizim için önemlidir. Zira ileride işaret edileceği üzere Medine döneminde akrabalık da olsa dostane ilişkilerin sınırlandığı durumlara rastlamaktayız.

Hız. Peygamber ve Müslümanlar, Müşriklerin ileri gelenlerinden Ebû Leheb'in desteğini de kısa bir süre görmüştür.¹¹ Yine Utbe b. Rebîa da Hız. Peygamber'i, ona karşı eziyetlere razı olmayarak himâye etmiştir. Pek yaygın bir bilgi olmamakla birlikte Hız. Peygamber'in "Ebû Talib'ten sonra beni en çok koruyan Utbe b. Rebîa'dır" dediği rivayet olunmuştur.¹² Utbe'nin Hız. Peygamber'e sürekli "yeğenciğim" şeklindeki hitap tarzı ile şefkatini ifade ettiği aktarılmıştır. Bilindiği üzere Utbe, Bedir savaşında bir anlamda zorlanarak çıktığı mübarezede öldürülenlerden biridir.¹³ Utbe'nin bir müddet de olsa Hız. Peygamber ve Müslümanlara yönelik iyi davranışlarda bulunmaya çalıştığı daha sonra bundan vazgeçtiği¹⁴ anlaşılmaktadır. Allah Elçisi'nin bir diğer amcası Abbas da hicrete kadar ona destek olan ve şefkatiyle onu kollayan bir tavır sergilemiştir. O dönemde henüz Müslümanlığına dair bir izah bulunmayan Abbas, Hız. Peygamber'in hayatında önemli bir başka hâmi ve dosttur. Müslümanlar da bundan yararlanmışlardır.¹⁵ Abbas Bedir'de Müşriklerin safında yer almış ve esir düşmüştür. Hatta O, Hız. Peygamber'in Bedir savaşında karşılaşılması halinde öldürülmemesini emrettiği kişilerden biridir. Bir diğeri ise Ebû'l-Bahterî idi. Aslında Hız. Peygamber'in bu kategoriye Benî Hâşim'i kabile olarak dahil

¹⁰ İbn İshak, 207, Krş. 331; İbn Sa'd, I, 188; Vakidî, II, 828.

¹¹ İbn Sa'd, I, 93; krş. Mehmet Ali Kapar, "Ebû Leheb", *DİA*, Ankara 1994, cilt: 10, sayfa: 178-179.

¹² İbn İshak, 2; Adnan Demircan, "Utbe b. Ebi Rebîa", *DİA*, İstanbul 2012, 42, 236.

¹³ Demircan, 42, 235-236.

¹⁴ Buhârî, "Cizye", 21; Ahmed b. Hanbel, I, 393, 397.

¹⁵ İbn Hişam, II, 63

ettiği bildirilmiştir. Sebebi de, onların düşmanlık yapmadığı zorla savaşa çıkarıldığı şeklinde bizzat Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır. Kimi Müslümanlar bu teklife itiraz etmişlerdir.¹⁶

Habeşistan hicretine karar verilirken, Habeşistan kralının dostluğuna ve adaletine güvenilmesi,¹⁷ aynı zamanda Müslümanların da onlara karşı hissettiği dostluğu ve minneti gösterebilecek bir örnektir. Müslümanlar orada dostça bir muamele ile karşılaştıkları için Hudeybiye anlaşmasına kadar orada kalabilmişler,¹⁸ kimileri orada vefat etmiş, kimilerinin çocukları da orada doğmuştur. Bu durum aynı zamanda Müslümanların da onlara karşı bir muhabbetinin oluşmasına vesile olmuştur. Hz. Peygamber bu dostça muamele nedeniyle Habeşistan Necaş'isini hep hayırla yâd etmiştir.¹⁹

Yine bu dönemde Müslümanlara ve onlara destek olan kimi Müşriklere karşı, Kureyş'in almış olduğu ambargo kararını delmek ve böylece bu uygulamadan mağdur olan insanlara destek olmak için çabalayan Müşriklere rastlıyoruz.²⁰ Bu durum Müslümanlara olan dostça davranışın ve vicdanî hassasiyetin bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber de bu insanlara karşı bir vefa duygusu içinde olmuştur. Muhatap olduğu insanları, dinî durumuna göre değil Müslümanlara ve İslâm davetine karşı düşmanca ya da dostça davranıp davranmadığına göre değerlendirmiştir. İyilik gördüğü herkese bir şekilde iyiliğinin karşılığı olarak dostça bir vefa göstermiş bunun da karşılığını almıştır. Bu vefayı ve iyi muameleyi görenlerin çoğunluğu Müslüman olmuştur.²¹

Mekke'de karşılaşılan zorluklar nedeniyle hicret vb. amaçlarla şehirden ayrılan Müslümanların muhtelif gerekçelerle vazgeçmeleri üzerine kimi Müşriklere himâye, emân ve civârıyla²² Mekke'ye

¹⁶ İbn Hişam, II, 364.

¹⁷ İbn İshak, 281.

¹⁸ İbrahim Sarıçam, "İlk İslâm Toplumunda Bir Arada Yaşama Tecrübesi", *İslâm Medeniyetinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, TDV Yay. Ankara 2009.

¹⁹ İbn İshak, 290; İbn Hişam I, 365; İbn Sa'd,II, 23; IV, 10; Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil Yayınevi, İstanbul ty., IX, 153.

²⁰ İbn İshak, 207.

²¹ İbn Hişam II, 365; İbn Sa'd,II, 23; IV, 10; Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil Yayınevi, İstanbul ty., IX, 153.

²² Emân ve Civâr kavramları genelde aynı anlamda kullanılır. Arap kabile geleneklerine göre, farklı kabile üyelerinin herhangi bir durumda kendilerine göre "ya-

girebildiklerini biliyoruz. Hz. Peygamber'in Taif dönüşünde Mut'im b. Adiy'in himâyesi ile Mekke'ye girmesi, Hz. Ebû Bekr'in hicret girişiminden vazgeçip İbn Düğunne'nin koruması altında tekrar dönebilmesi,²³ sembol mahiyetinde dostluk örnekleridir. Müslümanlar onların bu dostça davranışlarını unutmamışlardır. Hz. Peygamber'in Taif'te Utbe ve Şeybe kardeşlerin bağına sığınması orada Addas'ın dostça ikramını kabul etmesi bunun karşılığında ona iltifat edip karşılık vermesi Addas'ın Müslüman olması ile sonuçlanmıştır.²⁴ Tüm bu hadiseler Mekke dönemi Müslüman gayrimüslim dostluklarına dair örnekler olarak görülebilir.

Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekr'in hicretine refakat ederek kılavuzluk yapan Abdullah b. Ureykıt bir müşrik idi. İbn Hişâm onun Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekr'e eşlik etmesini "sahib" kelimesi ile ifade etmiştir.²⁵ Aynı kelime Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber açısından durumu için de kullanılmıştır.²⁶ Bu da bazı kavramların Müslüman ve gayrimüslim ayrımı olmaksızın vasıflar ve davranışlara göre şekillendiğini göstermektedir.²⁷ Böylesine riskli bir yolculukta bir Müşriğin refakati ve kılavuzluğu da göz ardı edilmemelidir. Bunlar insanî ve dostça ilişkilerin; güvenin var olduğu zamanda olabileceğini gösteren örneklerdir. Allah Resulü'nün hicretinden epey zaman sonra, Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in hicrete karar verdiğini anlayan ve henüz Müslüman olmamış olan Ebû Süfyan'ın karısı Hind bint. Utbe, ona yardımcı olmayı teklif etmiş ve erkekler arasında olan hadiselerin kadınlar arasına giremeyeceğini belirtmiştir.²⁸ Zeyneb bu teklife temkin gereği olsa gerek olumlu yanıt vermemiş olsa da Hind'in yaklaşımı önemlidir. Muhtemelen Zeyneb, Ebu Süfyan ve Hind'in açık düşmanlıkları nedeniyle bu teklifi kabul etmemiştir. Zira bu teklifin yapıldığı tarih,

bancı" konumuna düşmüş olan kişileri koruma altına alarak topluma katılımlarını meşrulaştıran bir uygulamadır.

²³ İbn İshak, 326; İbn Hişâm, I, 419-421.

²⁴ İbn Hişâm, I, 421; Vakîdî, I, 22-23.

²⁵ İbn Hişâm, I, 488.

²⁶ İbn Hişâm, I, 488.

²⁷ Polat, Kemal, "İslâmî Perspektiften Hıristiyanların Müslümanlara "daha yakın" Olması Meselesi", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 12, Sayı: 34, Kış 2008, 20.

²⁸ İbn Hişâm, I, 652-657.

Bedir savaşından sonraki bir zamana rastlamaktadır.

Tüm bu örnek olaylardan anlaşılmaktadır ki Mekke döneminde Müslümanlar ile kimi gayrimüslimler arasında dostça ilişkiler hep devam etmiştir. Bunda bir sakınca da görülmemiştir. Dostluğun en ileri merhalesi olarak yorumlanabilecek evlilikler yaşanmaya devam etmiş, evlilik hukukuna aykırı davranışlar olmadıkça evlilikler bozulmamıştır. Nihayet bu dönemdeki Müslüman gayrimüslim dostluklarında temel kriterin iyi niyet ve güven olduğu söylenebilir. Dostça ilişkiler bu dönemde daha çok gayrimüslimlerden (Müşrikler) Müslümanlara yönelik bir belirginliğe sahiptir. Bu dostluklar sayesinde hicret ortamı oluşuncaya kadar Müslümanlar kendilerini koruyabilme imkânı bulmuşlardır. Ne zaman ki bu dostluk zemini kaybolup Müslümanlar için Mekke ve civarı yaşanabilir bir coğrafya olmaktan çıkmış o aşamadan sonra bölge terkedilmiştir. Çoğunluk olmamakla birlikte etkili bir Müşrik topluluğu belirli bir süre, saikleri farklı da olsa Müslümanlara sahip çıkmıştır.

Medine Dönemi Müslüman-Gayrimüslim İlişkilerinde Dostluk

Medine'ye hicretle birlikte yapılan sözleşme, İslâm Tarihi açısından olduğu gibi, gayrimüslimlerle bir arada yaşama ve dostluk açısından da çok önemlidir. Hz. Peygamber, Medine'ye gelince öncelikle Müslümanlar ile onlara tabi olanlar arasında karşılıklı sorumlulukların yüklendiği bir “vesika” yazdırmıştır.²⁹ Bu vesikanın konumuz açısından ilan ettiği en önemli husus; Müslümanların Medine'de yaşayan ve Müslümanlara tabi olanlarla (Yahudilerle ve Müşriklerle) tek bir ümmet olduğudur.³⁰ İlk 23 maddenin Müslümanlarla ilgili olduğu ifade edilse de³¹ 16. Madde, Müslümanlara tabi olan Yahudilere atıf yaparken 20. Madde'nin b fıkrası Müslümanlara tabi olan Müşriklere atıf yapmakta³² ve Müslüman toplum

²⁹ Vesika olarak tercüme ettiğimiz kelime “kitab” metinde . İbn Hişam, I, 501-504,

³⁰ İbn Hişam, I, 501; İbn Sa'd, I, 238; Not: Ümmet kavramı, siyasi ve coğrafi olarak aynı ortamı paylaşan karşılıklı bir hukuku ifade etmektedir.

³¹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 190; Ahmed Güneş, “Medine Vesikası ve Ehl-i Kitab” *Kur'an-ı Kerim'de Ebli Kitab, -Tartışmalı İlmi Toplantı-*, 12-13 Kasım, İstanbul 2005, s. 244-254.

³² Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiku's-siyasiyye*, Çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, by. ty. s. 69.

içinde onların da sorumlulukları bize göre tek ümmet anlayışı çerçevesinde izah edilmektedir. 25. Maddede Avfoğulları Yahudilerinin müminlerle birlikte bir ümmet olmaları da zaten sarahaten ifade edilmiştir.³³ Artık tek bir toplum ve tek bir ümmet olarak ilan edilen bu yapıda, insanların birbirini sevmesi, muamelatta bulunması, evlenmesi gibi hususlar teferruat haline gelmiştir.

Medine hicretiyle Müslümanların sosyal bir tabaka olarak siyaseten bu coğrafyada varlıklarının tanınması mümkün olmuştur. Gayrimüslimlerle ilişkilerin ana karakterleri de bu sosyal ve siyasi kimliğini elde etmiş olan Müslüman toplumun, muhataplarıyla aynı zemin üzerinden ilişkilere girmiş olmaları ile inşa edilmiştir. Savaşlar, barışlar ve bir arada yaşama anlaşmaları; kişiler ve bireysel ilişkiler üzerinden değil siyasi ve sosyal yapılar üzerinden kurulmuştur. Velâyet, bidâne, velice gibi dostluk, sırdaşlık ve yakın iletişimi ifade eden ilişkilerin mahiyetine dair düzenlemeler, bu bağlamdaki sosyal ve siyasal yapıyı olumsuz etkileyebilecek durumlarda gündeme gelmiştir. Sosyal ve siyasi yapıyı, organizasyon bazında etkileyen hususlar dışındaki bireysel ilişkiler ve tasarruflar alabildiğine esnek bir görünümde dir. Dostlukla ilişkilendirilebilecek kavramları göz önüne aldığımızda bireysel planda olup kimi zaman toplumu da bağlayan bazı davranışların rahat bir şekilde icra edildiğini ve Hz. Peygamber nazarında bunların bir sorun teşkil etmediğini söylemek mümkündür. Hz. Peygamber'in Yahudi Muhayrik, hakkındaki sözü de bu minvalde anlaşılmalıdır. Çünkü o, anlaşma gereği bir sorumluluk olmamasına rağmen Medine dışındaki bir savaş olan Uhud'da Müslümanların safında savaşmış ve burada öldürülmüştü. Hz. Peygamber onun hakkında "Yahudilerin hayırlısı idi"³⁴ demiştir. Uhud savaşına gelinceye kadar Benî Kaynûka ve bazı Yahudi ileri gelenleriyle ciddi sorunlar yaşanmıştı. Buna rağmen kimi Yahudilerle iyi ve dostça ilişkilerin kurulmuş olması anlamlıdır.

Hz. Peygamber'in Medine döneminde duruma göre sınırlarını paylaştığı gayrimüslimler de vardı. Huzaa kabilesi ile ilgili "onlar Müslümanı ve Müşriki ile Hz. Peygamber'in sırdaşydılar. (aybetü

³³ Hamidullah, *Vesâik*, s. 70.

³⁴ İbn Hişam, II, 88.

nush)” denilmiştir.³⁵ Bunun mahiyetine ilişkin detaylı anlatımlar olmamakla birlikte tespitin önemli olduğu aşikârdır.

Dostluk bağlamında en ileri nokta diyebileceğimiz gayrimüslimlerle evlilik de bu bağlamda ele alınmalıdır. Evlilik dostluktan da öte diyebileceğimiz bir ilişki biçimidir. Hz. Peygamber’in kızı Zeyneb, Ebu’l-Âs ile evliydi. Müşrik olmasına rağmen Zeyneb’in Ebûl-Âs ile evliliğinin eski nikâh üzere devam etmesi, gizlice Medine’ye geldiğinde Zeyneb’in onu himâyesine alması ve Hz. Peygamber’in bunu onaylaması³⁶ bu anlamda dostluk boyutlarını da aşan durumlar olarak değerlendirilebilir. Daha önce de Zeyneb, Ebûl-Âs Bedir esirleri arasında iken Mekke’den onun fidyesini göndermiş ve eşini kurtarmıştı. Gönderilen fide Hz. Peygamber’in ona hediye ettiği gerdanlıktı. Hz. Peygamber bunu görünce müteessir olmuş ve Ebûl-Âs’ı serbest bırakmıştı. Bu kararı alırken de sahabenin onayını almıştı.³⁷ Benzer durum İkrime b. Ebî Cehil ve Safvan b. Ümeyye’nin hanımları ile ilgili de söz konusu olmuştur. Ümmü Hanî’nin kocası da Müşrikti ve Müşrik olarak ölmüştü. Müslüman olmamasına rağmen bu nikâhların baki olduğunun ifade edilmesi,³⁸ bu süreçte himâyeye alınmaları, farklılıklara rağmen bir tehdit unsuru oluşturmadıkça olumlu ilişkilerin devam ettiğinin somut örneklerindendir.

Hz. Peygamber’in insanları değerlendirirken yüksek bir vefa ve yüksek bir hassasiyet sergilediğine şahit oluyoruz. Onun insanlar hakkında genellemeci bir anlayışa sahip olmadığını söylemeliyiz. Risalet’in başlangıcından on üç yıl sonra, bir hesaplaşma olarak karşı karşıya gelmiş olduğu Bedir’de, Müşriklerin ordusunda yer alan bazı kişilerin yakalanması durumunda öldürülmemesini iste-

³⁵ Sırdaş kelimesinin karşılığı olarak, “Aybetü nushin” ifadesi kullanılmış, krş. İbn Hişam, II, 102,312; Buhârî, “Şurû”, 15; Ahmed b. Hanbel, 4/329; krş. Ahmet Önkâl, “Huzaa”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 431-433.

³⁶ İbn Hişam, I, 658; İbn Sa’d, VIII, 36; Aynur Üraler, “Zeyneb”, *DİA*, İstanbul 2013, 44, 357; Talat Sakallı, “Ebu’l-Âs” *DİA*, İstanbul 1994,

³⁷ Vakîdî, II, 204; Abdullah Aydınlı, “İkrime b. Ebî Cehil”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 42-43; Mehmet Ali Kapar, “Safvan b. Ümeyye” *DİA*, İstanbul 2008, 35, 486-487.

³⁸ İbn Hişam, II, 420; krş. Aydınlı, XXII, 43; Kapar, “Safvan b. Ümeyye”, 35, 486.

mesi dikkate değerdir.³⁹ Buna mukabil Müslüman olduğu halde hicret etmeyen ve Bedir'de Müşriklerin safında öldürülen gençlerden bahsedilmektedir.⁴⁰ Bunlarla ilgili Hz. Peygamber'in bir uyarısının olmaması dikkat çekicidir. Öyleyse Müslüman da olsalar savaş şartlarında gönüllü olarak Müşriklerin safında yer alanlar onlarla aynı muameleyi görmektedir. Dostluğun ölçütü inanç olmasa gerektir. Belirleyici olan davranışlardır.

Bedir'de Abdurrahman b. Avf, "dostum" dediği Ümeyye b. Halef'i esir almış ancak Bilal b. Rabah onun Müslümanlara özellikle de kendisine yaptığı işkenceleri sebebiyle öldürülmesine neden olmuştu. Abdurrahman bu duruma üzülmüştür.⁴¹ Ümeyye için Abdurrahman'ın dostum ifadesi kullanması meselenin sahabe nazarında nasıl anlaşıldığını fark etmemiz bakımından önemlidir. Bu durum, eski ilişkilerin henüz bütünüyle etkisini kaybetmediğini ve savaş şartlarında dahi olsa dostlukların devam ettiğini göstermesi yönüyle bir başka öneme sahiptir. Tabi bu durum Kur'an tarafından eleştirilmiş, savaş gibi bir ortamda bu dostlukların anlamsızlığı ve düşmanı etkisizleştirmeden esir almanın yanlışlığı dile getirilmiştir.⁴² Aynı zamanda bu durum dostluklara dair temel tezimiz olan "Dostlukta ölçü inançlar değil davranışlardır." prensibini teyit etmektedir.

Haklarında ölüm kararı verilmiş olmasına rağmen Abdullah b. Sad b. Ebi Serh,⁴³ İkrime b. Ebî Cehil,⁴⁴ Safvân b. Ümeyye⁴⁵ fetih sonrası henüz Müslüman olmadıkları halde, bağışlanan ve dostça muamele edilen insanlardandır. Abdullah b. Hatal'ın iki şarkıcısından biri de aynı şekilde affedilmiştir.⁴⁶ Hatta muhalefetin en azılları; Ebû Süfyan ve Hind bint. Utbe⁴⁷ Hz. Peygamber tarafından

³⁹ İbn Hişam, I, 628-631; İbn Sa'd, II, 23, IV, 10.

⁴⁰ Vakidi, I, 51; İbn Hişam, I, 708-715.

⁴¹ Vakidi, I, 60; İbn Hişam, I, 631-632; karşı Mehmet Bahaüddin Varol, "Ümeyye b. Halef", *DİA*, İstanbul 2012, 42, 305-306

⁴² Enfal, 8/67.

⁴³ İbn Hişam, II, 418; Mustafa Fayda, "Abdullah b. Ebû Serh", *DİA*, İstanbul 1988, I, 130-131,

⁴⁴ İbn Hişam, II, 418

⁴⁵ İbn Hişam, II, 417.

⁴⁶ İbn Hişam, II, 400-404.

⁴⁷ İbn Hişam, II, 380; Yaşar Kandemir, "Hind bint. Utbe", *DİA*, İstanbul 1998,

iyilikle muamele edilen kişilerdendir. Bu durumun gelişmesinde onların artık çıkar yol bulamayıp Müslüman olmalarının da etkisi göz ardı edilemez. Yine Hz. Peygamber, Halid b. Velid'in Mekke içinde kimi Mekkelilere karşı, onlar savaşmadığı halde savaşmasını hoş görmemiş ve mağdurların diyetlerini ödemiştir.⁴⁸ Zira bu durum, onun dostluğa dair vermek isteği mesajı, gölgede bırakma girişimi olarak görülmüştür.

Huneyn gazvesinde esir alındığında, Hz. Peygamber'in sütkardeşi olduğunu iddia eden ve bunu ispatlayan Şeyma da lütuf ile muamele görmüştür. Bu iyilik onun Müslüman olmasına vesile olmuştur. Hatta Hz. Peygamber ona "arzu ederse yanlarında kalabileceğini, kendisine ikram ve izzette bulunacağını" vaat etmiştir.⁴⁹ Benî Kureyza savaşçılarının öldürülmesi kararı verildiğinde bile bundan istisna edilerek bağışlananlar olmuştur. Benî Kureyza ile ilgili süreç devam ederken, Hz. Peygamber'e ihanet (gadr) etmekten imtina eden, Amr b. Suda' el-Kurazî bağışlanmıştır. Bunun sebebini yine Hz. Peygamber açıklamış ve onun için, "Allah onu vefası nedeniyle kurtardı" demiştir.⁵⁰ Allah Resulü'nün bu değerlendirmesi gayrimüslimlere yaklaşımın temel kriterini de vermiştir. Vefa gösteren, düşmanlık göstermeyen kimse ile Müslümanların dostça ilişkilerinde bir sorun görülmez. Yine Sakif kabilesinin malları dostluk göstergesi olarak bağışlanmış ve ellerinde bırakılmıştır.⁵¹

Hz. Peygamber'in Uhud savaşına giderken Medineli Müşriklerden ödünç olarak silah ve mühimmat alması⁵² aslında karşılıklı bir vefanın ve ahdin göstergesidir. Ubeyde b. Haris seriyesinde hedefteki bölge halkından Müşrikler, kendi kavimlerinden ayrılıp

XVIII, 64-65.

⁴⁸ Vakidi, II, 838; İbn Hişam, II, 430; Mustafa Fayda, "Halid b. Velid", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 289-292.

⁴⁹ İbn Hişam, II, 458; Vakidi, III, 147; krş. Levent Öztürk, "Şeyma", *DİA*, İstanbul 2010, 39, 98-99.

⁵⁰ İbn Hişam, II, 238; Casim Avcı, "Benî Kurayza", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI, 431-432.

⁵¹ İbn Hişam, II, 542; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Sakif", *DİA*, İstanbul 2009, 36, 10-11.

⁵² İbn Hişam, II, 62-65.

Müslümanları himâye etmişlerdir.⁵³ Bu da düşmanlık olmadığı zaman dostane ilişkilerin her zaman olabileceğini gösteren bir başka örnek olarak değerlendirilmelidir. Bu örnek, Medine döneminde de Müşriklerden Müslümanlara yönelik himâye ve dostça muameleler olabildiğini göstermektedir. Uhud savaşında Müslümanların safında bulunan ve kendisinden garib bir adam diye bahsedilen Kuzman da nifak ile itham edilen biri olmasına rağmen Müslümanlarla birlikte idi. Uhud'da hayatını kaybetmişti.⁵⁴ Konunun ayrıntılarında farklı yorumlar olmakla birlikte onun Uhud'da Müslümanların yanında yer alması, Müslümanların Münafıklarla da olumlu ilişkilerine dair Hz. Peygamber'in bakışı noktasında bir başka örnek olarak değerlendirilebilir.

Risalet Döneminde Dostlukların Kesilmesi

Dostane ilişkilerin yasaklanması ile ilgili dört ana kavram öne çıkmaktadır. Bunlar velâyet, bidâne, velice ve meveddet/muhabbet kavramlarıdır.

Siyer kaynağı olarak Kur'an'da velâyet ilişkisinin yasaklandığı ayetlerde iki şey dikkat çekmektedir. İsimler ve sıfatlar. İsimler söz konusu olduğunda velî edinilmesi yasaklananlar: kâfirler,⁵⁵ Yahudiler ve Hıristiyanlardır.⁵⁶ Müslüman olanlardan da hicret etmeyenlerle velâyet ilişkisi kesilmektedir.⁵⁷ Sıfatların dile getirildiği ayetlerde dost edinilmesi yasaklananlar ise; Allah'ın gazabına uğrayanlar,⁵⁸ düşmanlık edenler,⁵⁹ zalimler,⁶⁰ Müslümanları dininden döndürmek isteyenler⁶¹ ve İslâm dinini alaya alanlardır.⁶² Bu kategorizasyona, velî edinmeme emrinin sebebinin açıklandığı ayetleri de eklemek gerekir. Bunlar dostluğa dair ölçüyü belirleyen ayetler olup söz konusu durumlarda muhatapla dostluk kurmak yasaklan-

⁵³ İbn Hişam, I, 591.

⁵⁴ İbn Hişam, I, 525.

⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/28; Nisâ, 4/144; Mâide, 5/81.

⁵⁶ Mâide, 5/51.

⁵⁷ Enfâl, 8/72.

⁵⁸ Mümtehine, 60/13.

⁵⁹ Mümtehine, 60/1.

⁶⁰ Casiye, 45/19.

⁶¹ Nisâ 4/89.

⁶² Maide, 5/57.

mıştır. Örnek olarak kâfirler velî edinilmemelidir. Zira onlar düşmanlık yapmışlar, müminleri ve peygamberi sırf inandıkları için yurtlarından çıkarmışlardır.⁶³ Bu nedenle zalimler birbirinin velisidir.⁶⁴ Müslümanlar bu kurallara riayet etmediğinde içinde yaşadıkları toplumda fitne ve fesat çıkma ihtimali söz konusudur.⁶⁵

Hz. Peygamber'in Kur'an'la olan tarihsel bağı göz önünde bulundurulduğunda, siyerin bir yansıması diyebileceğimiz Allah'ın kitabı, inanç kategorisi olmaksızın insanlara karşı iyi davranmayı ve güzel ilişkiler kurmayı yasaklamamıştır.⁶⁶ Zira her inanç kesimine açık bir davetin nihayetinde beklenen, güzel bir dostluk ve samimi-yettir.⁶⁷ Uzak durulması gerekenler ise düşmanca davranışlar içine girenlerdir.⁶⁸ Velî edinme ile ilgili ayetler bir arada değerlendirildiğinde anlaşılan odur ki, bazı insanları velî edinmenin yasaklanma sebebi, onların müminler aleyhindeki davranışlarıdır. Hz. Peygamber'in sîreti ile ilgili bilgiler bu temel duruşa uygun olmak durumunda olacağından, çalışmada vurgulamaya çalıştığımız tezimizi destekleyen bir resim ortaya çıkmaktadır.

Velî edinmenin tezahürü diyebileceğimiz bidâne,⁶⁹ velîce⁷⁰ ve muhabbet/meveddete⁷¹ ilişkin sınırlamalar da bu bağlamda ele alınması gerekir. Bidâne (sırdaş) edinmenin yasaklandığı ayette yasağın sebebi zaten açıklanmıştır. Yani kötülük etmekten geri kalmayan, nefreti dışı yansıyan ve Müslümanların sıkıntıya düşmesini isteyenlerin "bidâne" edinilmesi men edilmiştir. Velîce (içli dışlı olmak) edinmede ise ayetin bağlamı savaş ve cihaddır.⁷² Cihad edenlerin ve kâfirleri velîce edinenlerin ortaya çıkması böylece safların belli olmasına dair murad-ı ilahîye işaret vardır. Muhabbet ve meveddet ilişkisinin sınırlandırılması da yine düşmanlık yapan-

⁶³ Mümtehine, 60/1.

⁶⁴ Maide, 5/51.

⁶⁵ Enfal, 8/73.

⁶⁶ Mümtehine, 60/8.

⁶⁷ Mümtehine, 60/7.

⁶⁸ Mümtehine, 60/9.

⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/118.

⁷⁰ Tevbe, 9/16.

⁷¹ Mümtehine, 60/1.

⁷² Tevbe, 9/14-15.

larla ilgilidir.⁷³ Velî edinmenin istisna olarak düşman dahi olsa izin verildiği bir ayete de⁷⁴ işaret etmekte fayda vardır. Bunun da amacı korunmadır. Dolayısıyla savaş şartlarında dahi olsa dostça davranış ancak gelecek bir zararı önlemek amacıyla mazur görülmüştür. Bedir Ashabından olan Hâtıb b. Ebî Beltaa'nın, Mekke'nin fethi için yola çıkmak üzere hazırlanan Müslümanların durumunu, Kureys'e mektup yazarak haber vermek istemesi üzerine dostlukla ilgili ayetlerin nazil olduğu görülmektedir ki⁷⁵ bunlar bizim temel yorumumuza kaynak teşkil etmektedir. Hatıb'ın korunma amaçlı davranışı mazur görülmüş ve cezalandırılmamıştır. Ancak Müslümanların düşmanları ile bu tür ilişkilere girmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

İfade etmeliyiz ki, Siyer kaynaklarında velâyet ilişkisinin yasaklandığı ayetler, Risalet dönemi savaşlarının anlatıldığı başlıklar altında verilmiştir.⁷⁶ Ayetlerin Siyer alanında nasıl anlaşılmuş olduğunu da gösteren bu durum, nüzûl ortamlarına işaret eder. Medine sözleşmesi gereği karşılıklı hukuka saygı gösterip aleyhte davranışlar içine girmemesi gereken Yahudi kabilesi Benî Kaynûka, Mekke Müşriklerle yani Müslümanlara açık düşmanlığı olanlarla işbirliğine gidince, Hz. Peygamber tarafından cezalandırılmak istenmiştir. Münafıklığı ile tanınan Abdullah b. Übeyy'in Benî Kaynûka'yı ısrarla müdafaa etmesi üzerine velî edinmeyi yasaklayan bazı ayetlerin indiği anlaşılmaktadır.⁷⁷ Bir anlamda Abdullah b. Übeyy'in bu davranışının yaygınlık kazanıp meşrulaşmasının önüne geçilmek istenmiştir. Abdullah b. Übeyy Müslüman toplumun bir parçası olarak hayatına devam etmiştir.

Son olarak dostluk ilişkisinin duruma göre Müslümanlar arasında dahi sınırlandırıldığına dair birkaç örneğe işaret etmek, dostluğa dair ilkelerin sadece gayrimüslimleri kapsamadığını fark etmemiz bakımından yerinde olacaktır. Bu bağlamda Müslümanların kendi

⁷³ Krş. Mümtehine, 60/1.

⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/28.

⁷⁵ İbn Hişam, II, 398.

⁷⁶ Örn: Mümtehine 60/1. Ayet, Hatıb b. Belta'nın Mekke seferini Kureys'e ulaştırarak üzere mektup yazması nedeniyle nazil olmuş ve dostluğun bu şekli yasaklanmıştır. Krş. Vakidî, 3/31-33.

⁷⁷ İbn İshak, s.418-9.

dindaşları ile ilişkilerini askıya aldıkları şu dört örneğe işaret etmek istiyoruz. Bunlardan birincisi Müslüman oldukları halde hicret etmeyen Mekke'deki kimi Müslümanlarla aradaki dostluk ve velâyetin kesilmesidir.⁷⁸ Hicret etmeyen Müslümanlar, Müslüman toplum içinde yer almayarak güçlendirilmesi gereken bir zamanda dostça davranış içine girmediklerinden Müslümanlarla olan velâyetlerini ve dostluklarını kaybetmişlerdir. İkincisi Tebük gazvesine mazeretsiz olarak katılmayan bazı Müslümanlarla ilişkinin kesilmesi, üçüncüsü münafık olarak vasıflandırılan kimi insanların bizzat Kur'an tarafından "rics" olarak isimlendirilerek onlarla irtibatın kesilmesidir.⁷⁹ Dördüncü olarak ise Müslümanlardan iki grubun birbiriyle savaşmak durumunda kalması halinde bu dostluk ister istemez inkıtaa uğramaktadır.⁸⁰ Bu örneklerden hareketle Müslüman kimliğine sahip kimselerle de gerektiğinde dostluğun kesilebileceğini anlıyoruz.

Velâyet ve benzeri ilişki biçimlerinin yasaklandığı bağlamlarda ortak bir özellik vardır. Dostluğa dair yasaklamalar, toplumun genel durumunu ilgilendiren konularda söz konusudur. Bir başka ifadeyle savaş zamanlarında, Müslüman topluma zarar verebilecek hallerde bu tür ilişkiler yasaklanmaktadır. Buna mukabil hem gayrimüslimler hem de münafıklarla bireysel planda ilişkilerin devam ettiği söylenebilir.

Sonuç

Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında dostluğa dair olumlu ilişkileri ele aldığımız bu makalede, Müslüman olmayanlar için genel bir kavram olarak "gayrimüslimler" tamlaması tercih edilmiştir. Dostluk ve düşmanlığın Siyer literatüründeki genel karşılığı olan velâyet ile adavet iki zıt kavramdır. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında hem velâyete dair hem de adavete dair ilişkiler yaşanmıştır. İslam'ın, teşekkül ve yayılma dönemini yaşadığı bir dönemde, bu ilişkilerin her boyutuyla yaşanması son derece normaldir.

⁷⁸ Nisa 4/97; bkz. İbn İshak, s. 411.

⁷⁹ İbn Hişam, II, 516.

⁸⁰ Enfal 8/9

Mekke döneminde dostça ilişkiler çoğunlukla Müşriklerden Müslümanlara doğru gerçekleşirken, Medine döneminde ise genelde bir vefa örneği olarak Müslümanlardan Müşriklere ve diğer gayrimüslimlere doğru gerçekleşmiştir. Mekke’de Müşrikler güçlü iken onların içinden kimileri Müslümanları himaye etmeye çalışmıştır. Medine döneminde ise Müslümanlar siyaseten hâkim ve güçlü idiler. Bu sefer Müslümanlar kendilerine karşı vefalı olan ve düşmanlık göstermeyenlere karşı bu ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Mekke döneminde Müslümanlara yönelik baskı ve şiddet karşısında bazı Müşrikler saikleri farklı olsa da Müslümanları desteklemiş ve himaye etmişlerdir. Habeşistan hicretinde olduğu üzere Hıristiyan Necaşi gibi Hıristiyanlar da benzer şekilde davranmışlardır.

Medine döneminde ise, Müslümanlar kendilerine karşı düşmanca tutum sergilemeyen kişi ve gruplarla velayet, dostluk, sırdaşlık gibi yakınlıklar dahil olumlu ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda Huzaa kabilesinin Müslümanı ve müşriğiyle Hz. Peygamber’in sırdaşı (aybetü nush) olduğunun ifade edilmesi, geleneksel algımızın aksine önemli bir örnek olduğu aşikârdır.

Farklı disiplinlerde siyasi yönleri ile değerlendirilen; civar, eman, himaye gibi uygulamalar, Siyer açısından olumlu ilişkileri ifade etmesi yönüyle Müslüman gayrimüslim ilişkilerinde bir yönüyle dostluğun tezahürü olarak görülmelidir.

Siyer kaynağı olarak Kur’an’da konuyla ilgili ayetler göz önüne alındığı zaman, velâyet ve ilgili diğer iletişim biçimlerinin sınırlandırılmasında, düşmanlık ve Müslümanların durumunu bir başka toplum karşısında tehlikeye düşürecek tarzda davranışların etkili olduğu açıktır. Mezkur ayetlerin Siyer kaynaklarındaki bağlamı da buna uygun olarak cihad ve savaş bahislerinde yer almıştır.

Kaynaklar

Ardoğan, Recep, “Kelâmî Açıdan Gayr-i Müslimlerle Dostluk -Kur’an’da Nehye Konu Olan Dostluğun Psiko-Sosyal Sakıncaları”, *Toplum Bilimleri*, Temmuz - Aralık 2011 5 (10) : 55-68.

Aslan, Ömer, “Kur’ân Perspektifinde Hoşgörü-dostluk Münasebeti ve

- Gayr-i Müslimlerle İlişkilerde Dostluk meselesi”, *Baku Devlet Üniversitesi İlmî Dergisi*, № 08 (17) SENTYABR (ЕЙЛІЦІ) Bakü 2007, s. 33-43.
- Avcı, Casim, “Benî Kurayza”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 431-432
- Aydar, Hidayet, *Kur'an'a Göre Dostluk ve Arkadaşlık*, (M.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986.
- Aydınlı, Abdullah, “İkrime b. Ebî Cehil”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 42-43;
- Çalışkan, İbrahim, *İslâm Ceza Hukukunda Gayr-i Müslimlerin Statüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1986.
- Dakni, Kadir, “*Mümtebine Suresinde Dostluk ve Düşmanlık İlişkileri*”, (Y.Y.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1998.
- Demircan, Adnan, “Utbe b. Rebia”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 235-236.
- Fayda, Mustafa, “Abdullah b. Ebû Serh”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 130-131.
- Fayda, Mustafa, “Halid b. Velid”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 289-292.
- Güneş, Ahmed, “Medine Vesikası ve Ehl-i Kitab” *Kur'an-ı Kerim'de Ebli Kitab, -Tartışmalı İlmî Toplantı-*, 12-13 Kasım, İstanbul 2005, s. 244-254.
- Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâikü's-Siyasiyye*, Çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, by. ty.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1993.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Müni' ez-Zühri, (230/845), *Tabakatü'l-Kübrâ*, I-IV, hzr. Riyad Abdülhadi, Daru ihyai türasi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Kandemir, Yaşar, “Hind bint. Utbe”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 64-65.
- Kapar, Mehmet Ali, “Ebû Leheb”, *DİA*, Ankara 1994, X, 178-179.
- Kapar, Mehmet Ali, “ Safvan b. Ümeyye” *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 486-487.
- Karagöz, İsmail, “Dost Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları ve Mü'minlerin Dostları”, *Diyanet İlmî Dergi* Cilt: 37, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 2001, 39-58.
- Komasyon, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 1988.
- Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi*, Şamil Yayınevi, İstanbul ty.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Sakif”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 10-11.

- Olgun, İbrahim - Drahşan, Cemşit, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara 1967.
- Önkal, Ahmet, "Huzaa", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 431-433.
- Öztürk, Levent, "Şeymâ", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 98-99.
- Polat, Kemal, "İslâmî Perspektiften Hıristiyanların Müslümanlara "daha yakın" Olması Meselesi", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 12, Sayı: 34, Kış 2008, 73-92.
- Sakallı, Talat, "Ebu'l-Âs", *DİA*, İstanbul 1994, X, 293-294.
- Sarıçam, İbrahim, "İlk İslâm Toplumunda Bir Arada Yaşama Tecrübesi", *İslâm Medeniyetinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, TDV Yay. Ankara 2009.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Taribu'l-ümem ve'l-mülük*, Darü'l-fıkr, ty.
- Uraler, Aynur, "Zeyneb", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 355-356.
- Varol, Mehmet Bahauddin, "Ümeyye b. Halef", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 305-306.